

د بايزيد روښان د زوکړې
د پينځه سولم کال د سيمينار په ورځ

د افغانستان د علومو اکاډمي

فوحه المجهبي

د

بايزيد روښان

سريزه اوسمون

د

سر محقق زلمي جيواد اهل

۱۳۸۵ هـ ش

Ketabton.com

ستر ملي مبارز بايزيد روښان

د چاپ چاري : علي محمد منگل
د باختر مطبعي چاپ

د پښتو ژبې د روښان د نړۍ
د پښتو ژبې د روښان د نړۍ د پښتو ژبې د روښان د نړۍ

د افغانستان د علومو اکاډمۍ
د ژبو او ادبياتو مرکز
کابل مجله

فرحت المجتبی

پښتو ژبې د روښان

سریره اوسمون

سر محقق زلمی هیوادمل

افغانستان

کابل

ش ۱۳۸۵ هـ

ستر ملی مبارز بایزید روینان

کتاب پیژندنه :

دکتاب نوم : فرحت المجتبی
ناظم : بایزید روینان
مہتمم : عبدالظاهر شکیب
خبرونکی : کابل مجله ، دژیو او ادبیاتو مرکز
د چاپ شمیر : ۵۰۰ توکه
د چاپ کال : ۱۳۸۵ هـ ش
کمپوزر : نورعل منعل

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

موضوع	د بايزيد روښان فرحت المسجتي
مخ	۱
سريره	۵
ماخذونه	۲۱
متن	۲۳

د بايزيد روښان فرحت المسجتي

د افغانانو د يو ستر ملي او عرفاني نهضت مشر بايزيد روښان د خپلي روښاني لارې د تبليغ او د خپلو پيروانو د پوهاوي لپاره په پښتو ، دري ، عربي او هندي ژبو ډير منظوم او مسجع آثار ليکلي دي ، دتبري شلمې پېړۍ دويمې نيماي کې دده د آثار و چاپ ته توجه شوي ، په کابل ، پېښور او اسلام آباد کې يې موجود او موندلې شوي آثار چاپ شوي دي ، ځينې آثار يې مکرر هم چاپ شوي دي .

مقالی خوبنینه وکړه، د فرحت المجتبی نقل ماله کابله له خان سره وړی وما دا نقل چې پرله راوړوه ، خوځله چې می ولوست . د خطي نسخې پاتی دوینو د خورنکی له امله روغی نه وی پاتی نو خکه ځینی کلمات پکې مغشوش شوي وو ، ماده رساله له ځپلي وستی سره سم له سره ولیکله او چاپ ته می آماده کړه ، یوه مقدمه گوته می هم پری ولیکله .

په مقدمه کې ځینی خبری د ارواښاد قاندر مومند د خیرالبیان تنقیدی مطالعه نومی اثر دمقدمې د هغه خبرو رد ته وقف شوی وی چې یی د بایزید روښان د تذکره علم په باب کښلی وی . زه نه پوهیوم چې ارواښاد مومند به هغه وخت لوستی وی او که نه خکه زه د ده او دده د پیروانو په عکس العمل پوه نه شوم . اوس قاندر مومند صاحب مرادی ، خود لوستونکیود ذهن دروښانو لو او روښانه ساتلو په منظور د فرحت المجتبی په مقدمه کې د استاد مومند د خیرویه جواب کی لیکل شوی خبری پرپرېدم.

ما د فرحت المجتبی د تلوسی د چاپ په مقدمه کې دا ژمنه کړی وه ، چې کله زه دا رساله په خانکړی دول چاپوم ، نو که د الله تعالی مرحمت می ملکړی و، نو ضرور به یو ځل بیا د دهلی دمیوزیم له خطي نسخې سره گورم .

د مهربان څښتن په فضل هند ته د ۲۰۰۵ م کال په سفر کې دا موقع برابره شوه چې ددهلی ملي موزیم ته ورشم او ددی رسالی د (تلوسه) مجلی چاپ ورسره

د بایزید د آثارو یا دونی په ځینو لارځونو آثارو کی ، لکه دبستان مذاهب ، حالنامه او د ځینو ختیځ پوهانو په آثاروکی شوی دی خو د شلمې پیړی د دویمې نیمایي پوری یی څوک له وجوده نه وو خیر . د بایزید د خیرالبیان دوی نسخې هماغه مهال وموندل شوی یوه دبرلین نسخه چې ټوله په څلورو ژبو ده اوپله د حیدر آباد دد کن نسخه چې بشپړه ده اود خیرالبیان ټول مطالب پکې په څلورو ژبو راځي چې تر اوسه نه ده چاپ شوی .

تذکره دعلم یا (د علم رساله) اوفرحت المجتبی دواړه د شلمې پیړی په وروستیو لسيزوکي پیدا او چاپ شوي . فرحت المجتبی د بایزید یوه کوچنی تی رساله ده چې د هندوستان د پایتخت دهلی په ملی میوزیم د تذکره د علم د نسخې د پای په ۵۳ - ۵۵ پاڼوکی لیکل شوی ده . خط یی نستعلیق دی اولیکود یی روښانی ، خطاط یی دروښانیانو د لاری پیروکل محمد روښانی .

دا رساله ما اول ځل په ۱۹۸۳ م کال کی ولیدله ، دوی رباعی می ځینی نقل کړی اود همدد کتابخانو پښتو خطي نسخو کی می واخیستی . خو دوست شینواری دی الله تعالی و پښتی د هغه ځینو اشارو زه دی ته متوجه کړم چې دارساله هم لکه دعلم رساله د بایزید روښان ده ، نومی خکه په ۱۹۹۱ کال کی دارساله ټوله نقل کړه او راسره وه . د پښور د مهاجرت شپي وی ، پښاغلیو رفیع صاحب او سید صابر شاه صابر په گډه (تلوسه) نومی مجله چاپوله ، له مایي دیوی اوږدی

سریزه

ددهلی دملی میوزیم په خطی نسخو کی په ۸۱/۴۱ نومره یوه نسخه موجوده ده. په دی نسخه کی د بایزید رویشان دوی رسالی خطاطی شوی دی. خطاط یی گل محمد رویشانی دی، دی درشید آباد اوسیدونکی و او داکتاب یی د فرخ سیر د پاچهی په دریم کال لیکلی دی، چی غالباً به داسنه ۱۱۲۷ هرق و ی (۱۱).

ناظم بایزید خپل دغه دوه اثره په عام ټول رسالی معرفی کړی دی، خو دواړو ته یی خانکړی نومونه هم ورکړی دی، هغه رسالی دا دی:

۱- تذکره: بایزید رویشان ددی رسالی نوم داسی معرفی کړی دی:

داتذکره دعلم

رساله نمینه (۲)

ددهلی په نسخه کی بیادور بیت لومړی مسری داسی ده: (داتذکره دعلم و عمل) اما په رویشانیانو کی دارساله په تذکره مشهوره وه، لکه چی ددی رسالی ددهلی میوزیم د نسخی د لومړی پاتی په الف مخ کی غالباً دخطاط په خط کتبل شوی دی:

الجزء تذکره میا رویشان.

په ځینو نورو آثاره کی هم دارساله د تذکری په نامه یاده شوی ده، چی وروسته به خبری پری وشي.

ددی رسالی لری خطی نسخی تراوسه لیدل شوی دی:

مقابله کړم. دا ځل بیا ارشوم چی رساله په دقت بیا نقل کړم. ځکه هندوستان ته رتگی په وخت کی می تلوسه پیدانه کړی شوه. خو داخل می خپل نقل له خطی متن سره بیرته بیا مقابله کړه څه چی رانه پاتی وو، ځینی کلمی رانه پاتی اویا سمی نه وی، ضبط کړی په بیا کتنه کی می هغه برخي هم سمی کړی.

روان کال د دلوپه میاشت کی د افغانستان د علومو اکاډمی له خوا د بایزید رویشان د زوکړی د پنځه سوم کال د منطقه یی سیمینار په وپارمی ددی رسالی د خانکړی چاپ ارتیا حس کړه، خو چی می ولیدل داډاډمی جیب تش دی، نومی بیافوره وبلله چی دارساله، بیا د کابل مجله کی چاپ شی او پنځه سوه نسخی اضافی ورسره چاپ او د خانکړی رسالی په توگه د سیمینار په مناسبت راووزی اود سیمینار گډون کوونکیو ته وړاندی شی.

په همدی نیامت می دا رساله بیا له سره وکتله په مقدمه کی یو ځای سمونی وشوی خو په متن کی زما د ۲۰۰۵ کال د اخیستی متن له مخی کافی سمونی او زیاتونی راغلی، امید دی چی تر لومړی چاپ دا چاپ بشپړ وی.

په پای کی د افغانستان د علومو اکاډمی له مشر استاد راشد د ژبو او ادبیاتو مرکز له مشر بناغلی عبدالواحد واجد او د کابل مجلی له مسوول مدیر سرمحقق علی محمد منگل نه مننه کوم چی د دی رسالی چاپول یی ومنل.

پایزید رویتان ولیکه، داځکه چی زما د کتابخانې او ددهلې دملې میوزیم په خطي نسخو کې د ناظم نوم ښکاره راغلی دی او ناظم ویلي دي:

دا تصنیف د میا رویتانې دی - سړی دی بی ونغورینه.
دالور ضبط زما د کتابخانې د خطي نسخې دی او ددهلې په خطي نسخې کې د ابیت داسې راغلی دی:

دا تصنیف د پیر رویتان دی

دخدای د پاره دی سزانکاچې غلطې پکې مومینه (۳)
په دواړو ضبطونو کې دا خبره څرگنده ده ، چی دا رساله د پایزید رویتان تصنیف دی او ظاهراً هیڅ ډول شک پرې څوک نشي کولای .

دا چې اروښاد دوست شینوارې په دوهم چاپ کې دا رساله " دعلم رساله" په نامه چاپ کړې ده ، دنامه په دې انتخاب کې به د ده پاملرنه درسالي هغه بیت ته وه ، چې د رسالې په خاتمه کې راغلی دی او ما د مخه راوړو، ارواښاد دوست په دې انتخاب کې په بیت کې راغلی د " تذکره " کلمې ته التفات نه دی کړی او علم یې د بیت له لومړۍ مسرې څخه او رساله یې له دوهمې څخه اخیستی او " د علم رساله" نوم یې پر خپل تهیه کړی متن ایښی دی ، حال دا چې دا رساله په تذکره مشهوره وه او پایزید هم تذکره بللی ده . ددې رسالې موضوعات خیر البیان ته ورته دي . په دې رساله کې هم د مسلمانی د پنځو بناوو شرح راغلی او د اوداسه ، لمانځه ، تیپانه ، روزي ، زکات او حج خبرې یې په کې

یوه نسخه یې د پښتو ټولني وه ، چې په ۱۳۵۳ هـ ش کال کې دې موسسې د مرحوم دوست محمد بیرغ له ورته وو راټولې وه . دا نسخه د پیل له خوا بشپړه خور پای له خواناقصه ده .

بله نسخه راقم الحروف په ۱۳۵۶ هـ ش کې پیدا کړې وه چې دا نسخه د پیل له خوا لږې لوبښې لري او دپای له خوا بشپړه ده . اوس نه پوهیږم چې دا نسخه به هم زما په تالا شویو کتابونو کې شامله وي او که به پاتې وي؟

دریمه نسخه یې ددهلې د ملي میوزیم ده . چې وینو خورلې، خودپیل او پای دواړو له خوا بشپړه ده . دا رساله تراوسه دوه ځله چاپ شوی هم ده .

لومړی چاپ یې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دی، داچاپ د پښتو ټولني دی ، چې متن یې ددې موسسې د ناقص الاخر نسخې په بنا تهیه شوی دی . ځنګه چې دا نسخه ناقصه وه ، نو ځکه یې نه نوم څرګندو اونه ناظم . درسالي مدون ارواښاد سرمحقق دوست شینوارې (۱۳۷۲ هـ ش مړ) رساله د (رویتانې رساله) په نامه چاپ کړه اوپروقایه یې د ناظم نوم څرګند نه کړ، خو په مقدمه کې یې د خپلو څیړنو او له خیر البیان سره د مقایسې له مخې دا کښلې وو، چې دارسساله د پایزید رویتان ده.

د دوهم چاپ متن یې د دریونسخوله مخې تهیه شو او مرحوم دوست شینوارې په دې چاپ کې دا رساله (دعلم رساله) وبلله او پروقایه یې د ناظم نوم صریح

دی . اودا هغه خصوصیت دی چی د بایزید رویتان په نورویپیتو آثارو کی هم لیدل کیږي ، لکه : په خیرالبیان کی دیو بحث په ترڅ کی د بحث دیلابیلو مسایلو د راورو په ترڅ کی د هر مطلب تر بیان وروسته دغه لاندی بیت تکرار شوی دی :

مرگ به ورشی وسړي وته ناگهان
نشته د سړی په دنیا کښی تل دتله مقام

دبحث چی تر همدی لور بیت لاندی پیل شوی دی په دنیایی چارو پوری اړه لري او بایزید داسی شروع کړی دی :

”گوره ددغه زماني آدمیان خوارې دنیا او هر چی پکښی دی پری مشغول دی دیر آدمیان ځینی په کرل یا په بزرگانی یا په پوښه کلی یا په ترکش بندی ، ځینی په نورو نورو چارو مشغولې کا آدمیان ...“

د خیرالبیان په همدی بحث کی یی د لنډو لنډو مطالبو تر بیان وروسته دغه لور بیت راوړی دی ، چی په دی بحث کی ۲۶ ځله دا بیت تکرار شوی دی (۷).
همدا ډول په ” تذکره “ کی هم د بیلابیلو موضوعاتو تر بیان وروسته دا لاندی بیت په کابو ټول کتاب کی تکرار راځي :

مسکین وپلی دینه دا سړی دی یی نفورینه

دا لور بیت په تذکره کی ۲۰ ځله راوړل شوی دی . (۸)
په فرحت المجتبی کی ټول ۱۷ رباعی ډوله نظمو نه راغلی (۹) چی تر هر دغسی نظم لاندی هماغه یو بیت :

کړی دی او د سلوک مقاومتنه یی بیوولی دی . ددی خبرو ملاتړ د بایزید په دی بیټونو کی هم موندل کیږي :

ما هغه دی پکښی کویلی

چی واره د مقصود مسالی دینه
سړی د خپل مقصود لپاره
دا مسالی واره زده کوبینه
دا سلام پنځه بنایی زده شی
باور کانی چی ډیره یی لولینه (۴)

ارواښاد دوست شینواری د ا عقیده لرله ، چی بایزید دا رساله تر خیرالبیان د مخه نظم کړی ده . (۵)
۲- فرحت المجتبی :

څنگه چی دمخه یی یادونه وشوه د دهلی د ملی میوزیم په یاده شوی مخطوطه کی په لومړنی رسالی پسی جوخته د بایزید یوه کوچنوتی بله منظومه رساله هم موجوده ده (۶) ، چی نظمو نه یی ، لکه د بایزید نور نظمو نه د خوند نه دی او ماتی گوډی لري .
دا رساله داسی پیل شوی ده :

میاروینان وپلی دی په عنایت د الهی
زه به در بیان کړم یو څو رباعی

هر چی یی کرده که شناخت یی پیدا شی
کرده دی په اخلاص کا که څوک یی پتیی
څو عالم تیر شوی دی لا به پسی ځی

په مرگ به واره و مړی څوک دی نه کا نامیدی
په لور اقتباس کی دریم بیت په ټوله رساله کی د بایزید په اصطلاح تر هر ی رباعی وروسته تکرار راغلی

بښکاره لیدل کېږي او متني قراین په دی گواهي لي چي دغه دريواره اثره (خير البيان ، تذکره او فرحت المجتبی) دی دیو سري وي .

دا وی د بايزيد هغه دوی رسالي چي ددهلي دملي ميوزيم په خطي مجموعه کی محفوظي دي او ما په د مخنيو بحثونو کی لږی لږی معرفي کړی.

زما تېر وختي

کله چي ما د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي نومی کتاب له پاره د هند د ځيني کتابخانو له پښتو خطي نسخو څپل اځستي يادښتونه سره ترتيبول نومی يوه اشتباه دا کړی وه چي هلته می فرحت المجتبی او (تذکره ميا روښان) د يوه کتاب دوه نومه بللي وو او د فرحت المجتبی نوم می هم د بايزيد تذکری ته راجع بللی و او .بله اشتبا می دا کړی وه ، چي د فرحت المجتبی نظمو نه می د نسخي د کتاب گل محمد روښاني بللی وو (۱۰)

زه خپلی اشتبا ته هغه وخت متوجه کړل شوم چي کله ما له دهلي څخه د بايزيد د تذکری راوړی نقل ارواښاد دوست ته ورکړ. خو دوی زما د نسخي او د پښتو ټولني د نسخي او دغه نقل له مخي ددی رسالي يو تحقيقي متن تيار کړي. که څه هم ما هغه وخت له تذکری سره د فرحت المجتبی رساله کرده نه وه نقل کړی ، بلکه د پيل او پای څو رباعي می يی نقل کړی وی ښاخلي دوست چي دغه څو رباعي کتلی وی نو يی دا عقیده

څو عالم تير شوی دی لا په پسي ځي
په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميندي
بيا بيا تکرار شوی دی ، که د تکرار بيتونه ورسره
حساب کړو ، نو د رسالي ټول بيتونه ۵۱ کېږي .

دا رساله په دی ډول پای ته رسېدلی ده:

چي روح بيا مومي د خدايه قراري
خدایي رحمت به واره دی له څيسر گني

ميا روښان ويلي دي دا رساله می فرحت المجتبی
هرچي د کرده د پاره زده کا د ښو اثر بی وزره ته ورپسي
څو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميندي
د دی رسالي بله نسخه تر اوسه چیري بل ځای نه ده
ليدل شوی اويا دا چي ما ته نه ده معلومه . په دی
نسخه کی د رسالي متن ظاهرا بشپړ دی خو ځيني
بيتونه او يا د بيتونو او مسرېو ځيني کلمات د وېشو د
خورنک له آمله له لوستو ورتي ، ځکه په ظاهر متن کی
ځيني بيتونه او مسرې ناقصي دي .

دا رساله دروښاني لاري يو کوچنی او لنډ لارښود
غونډی دی ، چي د لاري عمده ټکي پکي امام الطريقه
په دی نيامت راوړي او رانقيصتي دي ، چي د دی لاري
طالب ډير ژر او په لږو الفاظو او جملو کی ددی طريقی
له ځينو اصولو او ضوابط سره آشنا شي .

په دی رساله کی راغلي مطالب زياتره خير البيان ،
تذکره او نورو اثارو کی هم راغلي دي ، همدا رنگه د
کلماتو او لغاتو اشتراک هم په دی دريو وارو اثارو کی

، بلکه " د هند کتابخانو پښتو نسخي " نومي کتاب کي چي ځيني نور اشتباهات له ما شوي وو ، هغه مي هم ياد کړل (۱۴).

۳- په همدغو وختونو کي مو د فرهنگي ادبيات پښتو دوهم ټوک تياراوه، نو هلته مي هم دغه دوي رسالي سره بيلي معرفي کړي (۱۵).

اوس چي زه د فرحت المحتبي متن وړاندي کوم نو مي لازمه وبلله چي د خپلو هغو تيروتنو يادونه يو ځل بيا وکړم چي لنډيز يي تاسي لور ولوست.

x

x

x

زما په عقیده د بايزيد ددغو دوو رسالو په باب په دي رساله کي کي لازمي خبري وشوي ، خو يوه بله موضوع چي له دي رسالو سره هم اړه لري بايد دي چي دلي ياده شي او هغه دا چي : د نوميالي ليکوال او شاعر بناظلي قلندر مومند کتاب " د خير البيان تنقيدي مطالعه " زما د کتاب " د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي " تر چاپ څلور کاله وروسته په ۱۹۸۸ ع کال کي چاپ شوي دي . د بناظلي مومند ددغه کتاب په مقدمه کي زما د ياد شوي کتاب او هم د دغو رسالو په باب ځيني يادوني شوي دي ، غواړم په دي ارتباط هم ځيني توضيحات گرانو لوستونکو ته وړاندي کړم .

د بناظلي قلندر مومند " د خير البيان تنقيدي مطالعه " نومي کتاب ۱۹۷ مخيزه مقدمه بهري د کار خبري هم لري او ځيني داسي نکتي يي څيړلي دي چي يا خو د نورو پام ورته نه دي شوي او يا دا چي ځينو يوازي

بنکاره کړه چي د دهلي په نسخه کي چي تر تذکري وروسته ځيني رباعي راغلي دي دا هم د بايزيد دي (۱۱) ما چي د ارواښاد دوست دا يادونه ولوستله او له رسالي (فرحت المحتبی) خپل اځپتي ناقص يادښتونه مي بيا په غور له سره وکتل نو د دغو ناقص يادښتونو له بيا کتني او هم د تذکري په خاتمه کي د رسالي د نامه موجوديت په دي معتقد کړم ، چي دا دواړه بيلي رسالي دي او خائنه خپل نومونه لري او ورسره مي په ذهن کي د حالنامي دا خبري هم راوگرځيدی : " پير دستکبر قلس سره به زبان افغاني قصيده ها و غزل ها و رباعيتها و قطعه ها و مثنوي ها ساختند " (۱۲)

ترجمه : " پير دستکبر (بايزيد) په پښتو ژبه قصيدی ، غزلی ، رباعي ، قطعي او مثنويکاني جوړي کړي "

وروسته تر دي مي د خپلي دغې تيروتنی ازاله په دي ډول وکړه :

۱- د علم رسالي (تذکره) تحقيقي متن په ۱۳۶۴ هـ ش کال د اشرف خان هجري د سيمينار په مناسبت چاپيده او زه ددي سيمينار علمي منشي وم ، ما بايد د سيمينار د علمي کميټي په نماينده کي پر دي کتاب څه کينلي وای ما چي پر دي رساله کوم يادښت کينلی دی هلته مي د خپلي اشتبا يادونه وکړه (۱۳)

۲- په ۱۳۶۵ هـ ش کال کي مي " فرحت المحتبی او تذکره ميا روښان يو کتاب نه دی " تر عنوان لاندی يوه ځانگړي مقاله وليکله په دي مقاله کي ما نه يوازي د دي دواړو رسالو د نومونو سره گډولو اشتبا ياده کړه

مله ده . د دی ساحې له انکشافاتو څخه یو انکشاف د خیر البیان د دوهمې پیدا شوي نسخې اختتامیه لیکنه ده ، چې له هغې څخه یو تاریخ په لاس راځي ۹۸۳ هـ ق . څنګه چې د بایزید د مرګ په ګڼو ورګډ شویو تاریخونو کې یو تاریخ دا هم راغلی و ، او بله خبره دا وه چې هلته د آغاز له کلمې سره بله جوخته کلمه هم نه وه نو ما په احتمالي ډول ولیکل: " له آغاز میاروبیان څخه مطلب بنیایي د بایزید د مړینې شپږونو پییم کال وي ... " دافغانستان په ادبي څیړنو کې چې په دغه لهجه څوک څه ولیکي ، نو له هغې څخه خو دا مرادیني چې لیکونکي پر مساله سل په سلو کې مطمئن نه دی ، له " بنیایي څخه موزد د احتمال او امکان مطلب اخلو ؛ نه پوهیږم چې په پېښور کې په څه مقصد استعمالیږي ؛ دا چې زه په دی نظر باوري نه وم له هغې سوالی (؟) څخه هم ښکاري چې ما د همدې بحث په خاتمه کې وراچولی ده (د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې ۲۱۴مخ).

همدارنگه د هند د کتابخانوپښتو خطي نسخې په ۲۰۷ مخ کې چې ما د بایزید د زوکړې او مړینې سنې ښوولي دي هلته می هم سوالیه ورسره ایښي ده ، لکه (۹۸۳-۹۸۳؟).

له دی بیان څخه مقصد دا دی چې هلته ما احتمالاتو ته ځای پرېښی دی او مطلق حکم می نه دی کړی اما ښاغلي مومند زما دا ګمانی نظر په خپله مقدمه کې داسې تفسیر کړی دی :

اشارې ورته کړي دي او دوی بیا پر هغو ښه بحثونه کړي دي . ددغو ښو او جالبو بحثونو تر څنګه په دی مقدمه کې ځینې داسې بحثونه هم زموږ د ځینو فرهنگي شخصیتونوپه ادرس ځینې داسې خبرې هم شته چې باید نورې هم په سره سینه وڅیړل شي او د کره کتنې د جهان شموله ادابو او نورمونو په رڼا کې بحث باندې وشي . د هغو بحثونو موقع دا نه ده، ځکه دا رساله ددغسې اوزدو بحثونو حوصله نه لري، اما د هند د کتابخانو خطي نسخې نومي کتاب متعلق چې په دی مقدمه کې څه راغلي دي ، په هغه ارتباط خپل معروضات په لاندې ډول وړاندې کوم :

۱- ښاغلي قلندر مومند چې په دی مقدمه کې د بایزید روښان د زوکړې او مرګ د کالونو د پیداکولو کوم کوشش کړی دی ، دا په خپل ځای کې غنیمت کار دی ، خو ورسره دا باید ووايو چې له تنه ډیر کالونه د مخه (۱۶) استاد پوهاند رښتین د حانامي تر لوست وروسته د بایزید د زوکړې پر مروج تاریخ ۹۳۱ . د شک اظهار کړی و او ما هم چې د هند د کتابخانو خطي نسخې په تعلیق کې پر حاننامه یاد ثبت څیور کړی دی (۲۸۷مخ) هلته می د استاد رښتین دغه شک ته اشاره کړی ده، دغه رنگه د بایزید د مرګ د کال په باب د فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد غنیمت مقاله د ۱۳۵۵ هـ ش کال په اوآخرو کې خپره شوه (۱۷) خو د خیر البیان تنقیدي مطالعه مقدمه کې د ښاغلي قلندر د بحث دا برخه په دی ساحه کې د نویو انکشافاتو ډبررسی سره

زه بايد دوی ته په ډیر ادب عرض کړم چې د هند د کتابخانو خطي نسخي نومی کتاب د ۲۳ مخ په وروستیو سطرونو کی راغلي دي :

پای : دا تصنيف د پير روښان دی

د خدای دپاره دی سزا کا چې غلطي بيا مومینه دی : " خو زما په خيال د دی رسالي د بايزيد روښان سره د نسبت نه لرولو له ټولو لوی دليل دا دی چې په حالنامه کی هېڅ ذکر نشته او هر څوک چې حالنامه د بايزيد روښان او د هغه د تحریک په باب له تر ټولو لوی سند گڼي ، هغوی د یوی لمحي د پاره دا رساله د بايزيد ليک نه شي منلی "

زه بيا هم د گران مشر قلندر مومند خدمت ته عرض کړم ، چې دا کتاب په حالنامه کی یاد شوی دی ، لکه چې ما د دی بحث په د مخیو برخو کی یادونه وکړه دا رساله (چاپی نسخي : روښاني رساله ، د علم رساله) په روښانيانو کی په تذکره مشهوره وه ؛ په حالنامه کی راغلي دي : "... اکثره اوقات احداک جیوبه پاران میفرمود هرکس که تذکره پير دستگیر نداند باید بیاموزد ، که هفکام شهادت من نر دیک رسیده است و از میان شما خواهم رفت جمعیت شما پریشان خواهد شد، اگر با مردم اختیار درخورید شما را از علم شریعت پیرسد تا جواب با صواب بدهید..." (۱۹) .

ترجمه : زیاتره وختونه به احداک جیو یارانو ته فرمایل : هر څوک چې د پير دستگیر په تذکره نه

"بيناغلي هیواد مل له دی تر قیمی نه دا نتیجه راوباسی چې په ۱۰۷۹ کی د بايزيد انصاری د وفات ۹۶ کاله پوره شوي وو او هم په دی بنا دا اندازه لگوي چې د بايزيد انصاری د وفات کال ۹۸۳ هـ دی" (۱۸) خیره دا ده چې نقادان د احتمالی او کمانی نظریاتو او مطلق حکم تر منځ حد ته قایل دي ، دواړه یو ډول نه ارزیايي کوي.

۲-بله خیره چې د هغی مقدمی په ارتباط دلته وړاندی کوم دا ده ، چې د بیاغلي مومند د دی مقدمی په ۱۲۶- ۱۳۶ مخونو کی د بايزيد پر تذکره خبری شوی دی او د دی بحث په نتیجه کی دوی ویلي دي : "د دیو ټولو خبرو په رڼا کښی زه ویلی شم چې د روښاني رسالي کښی لا داخیره په حتی طور فیصله شوی نه ده چې دا د بايزيد روښان تصنيف دی" (۱۳۶ مخ) دا چې مومند صاحب دا رسالي (تذکره او فرحت المجلتي) د بايزيد گڼی او یا یی نه گڼی دا دوی خپله خوښه ده ، مگر دوی نکتي چې د دی بحث په ترڅ کی راغلي دي هغه زه دلته ضرور یادوم :

الف : بیاغلي مومند د مقدمی په ۱۲۹ مخ کی کښلی دي :

" بیاغلي هیواد مل دا هم نه دی ویلي چې د دویمی نسخي (چې دوی په ۱۳۵۶ هـ ش موندلي وه دا شعر : "دا تصنيف د مباروښان دی +سری دی یی ونغورینه "

د دهلې ملی موزیم په نسخه کی شته او که نه؟

دا تصنیف د میاروینان دی سسوری دی بی نفورینه

چا ورزیات کړي نه دي بلکه د بايزيد خپل دی .

بله خبره چې په په دی ارتباط زه کوم دا ده چې د خیر-
البيان په تقيدې مطالعه ۱۲۸ مخ کې د بايزيد د بلي
رسالی فرحت المجتبی د سر رباعي نقل شوی ده او
تری لاندې مشر قلندر مومند ليکلي دي : " د دی
شعرونو د انتهايي تبت معيار سره ... په دی برخه
کې بايد زه زیاته کړم د روینان پښتو اثر يو هم هنري
او ادبي ارزښتونه نه لري ، يو سړی چې په مسجع نثر
د څه ليکلو توان لري که هغه د کومي موضوع د
نظمولو زيار وباسي نو به دغسي نظمو نه وليکي ، لکه
چې په فرحت المجتبی او تذکره کې دي . د روینان اثر
لکه چې موزیبي د مخه یادونه وکړه اکثره مسجع نثرونه
او مات گود نظمو نه (نظم د دی خای په اوسنی اصطلاح
نه بلکه د شرقي فرهنگ د لرغوني او اوسنی معمولي
اصطلاح مطابق) دي ، چې حتی د نظم تول شرایط او
ارکان هم په کې بشپړ نه دي ، د شعريت خو څرک
پکښې نه لري. د ادبیاتو له اوسنیو تعابیرو سره سم د
رویناني اثر په ادبي تاریخ کې حتی د مطالعي خای هم
نه لري ، اما دا چې دی د یو نهضت سرلاری دی موږ
ار یو چې دی او د ده اثر هیر نه کړو .
د بايزيد د دی رسالي د سر او پای خو رباعي ما
اول خل په ۱۹۸۳ع کال کې نقل کړي وي .

پوهیږي نو پښايي چې بی زده کړي . زما د شهادت
وخت تږدی شوی دی ستاسې له منځه تلونکی يم ،
ستاسې ډله به خواره شي که له اغیارو سره مخامخ
شئ او له تاسونه د علم شریعت پوښتنه وکړي نو
تاسې بی باید سم خو اوبونه ورکړئ ."

پښايي ځینی پښاغلي د حالنامې په لوره اقتباسي توتیه
کې د (تذکره) له کلمې څخه د بايزيد ژوند حالات مفهوم
واخلي ؛ که احياناً له چا سره داسې تصور پیدا شي نو
به خواب په دی دلایلو کړي: د حالنامې لوری اقتباسي
توتی دا جمله : " شما را از علم شریعت پیرسد تا
جواب با صواب بدهید" په خپله مورن ته راښيي چې له
(تذکره) څخه مراد د بايزيد روینان یو داسې کتاب دی
چې د شریعت علم په کې شوی دی او دویم دا چې دا
تذکره میا روینان یا د چاپي علم رساله نومي اثر کومه
نسخه چې ددهلي په ملي میوزیم کې خوندي ده . د دی
نسخې د لومړی نسخې پاني په الف مخ کې کین لوري
ته په سره رنگ کښل شوي دي :

الحمد تذکره میاروینان.

له دی نامه هم پوره څرگند ده چې تذکره همدا د علم
رساله ده ، چې دا د تذکری یو جز ده او نوری اجزای
به یې هم وي . اوس نو که چا چاپي (رویناني رساله
یاد علم رساله) لوستي وي د حالنامې د لوری اقتباسي
توتی په رڼا کې دا ورته صفا ښکاري چې دا رساله د
بايزيد خپله رساله ده او د دی رسالي د وروستیو
پیداشویو دوو خطي نسخو- په پای کې دا بیت :

ماخذونه :

- (۱) هیواد مل ؛ زلمی ؛ د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخي ، پښتو ټولنه ، کابل د ښوونې او روزنې مطبعه ۱۳۲۳ هـ ش ، ۲۲-۲۴ مخونه .
- (۲) روښان ؛ بايزيد ؛ د علم رساله ، د سرمحقق دوست شينواری په زيار ، پښتو ټولنه ، کابل ، دولتي مطبعه ، ۱۳۶۴ هـ ش ، ۷۹ مخ .
- (۳) همدغه اثر ، ۸۰ مخ .
- (۴) د علم رساله ، ۸۰ مخ .
- (۵) دوست شينواری د روښاني رساله مقدمه ، د علم رساله مقدمه ؛ ی مخ .
- (۶) دا رساله تر تکړي وروسته د خطي نسخي په وروستيو پاڼو کې خطاطي شوي ده .
- (۷) بايزيد ، روښان خير البيان ، د حافظ عبدالقدوس قاسيمي په زيار ، پښتو اکيډمي ، پيښور (دوهم چاپ) جدون پريس ، ۱۹۸۸ ع ، ۱۴۹-۱۶۲ مخونه .
- (۸) د علم رساله ، ۱۲-۷۳ مخونه .
- (۹) دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي په ۲۳ ؛ ۲۱۹ مخونو کې ما د فرحت المحتبی د حاضري رسالې شکلي سکښت په ولسي انجمنونو برابر بللي دي . ماله هري رباعی راغلي تکراري بيت هم له رباعی سره مربوط گڼلي دي چې که دا بيت له دغو رباعی ډوله نظمونو سره يو خای شي نو بند تری جوړېږي ، حال دا چې د رسالې شکلي سکښت د رباعياتو په کالب کې اوډل

د ۱۹۹۰ ع کال کې می دغه رساله کې کرده نقل کړه او بیا می نقل له اصل سره وکوت ، البته اصلي نسخه وپنو خورلي ده ځيني بيتونه او دځيني بيتو کلمات يې له لوسته ایستی دي ، کومې برخې چې د نقل وړ وي هغه می نقل کړي ، د رسالې موجود اصل متن گرانې ډیرې درلودی مایې په نقل کې خپل کوبښن کړی دی کله چې دا رساله مستقلة چاپېږي ، نو بویه چې یو خل بیا له اصل سره وکتل شي ، دا نقل له ما سره څلورکاله پروت و او اوس می له دغو یادونو سره په دی نیامت نشر ته وړاندی کړ ، چې زموږ فرهنگي حقاقت ورځبر شي ، نورنو نه زه د دی رسالې مدافع یم ، او نه له چا سره په دی ډول یې گټو شخړو کی له اصلي فرهنگي کارونو خان و باسم ، که څوک یې منی یو ځل یې کور ودان او که یې نه منی ډوه ځله یې کور ودان دا وروستی خبری می خکه وکتلی ، چې پر موږ د پښتني معاشرې ځيني خصایص ډومره غالب دي ، چې حتی علمی او فرهنگي کارونه مو هم تر خپل اغېز لاندې راوړلي او د خپل ضد دتر سره کولو له پاره لمر په ډوه گوټو پټوو او د خپلی ادعا د ثبوت له پاره داسې دلایل لټوو ، چې د نقد او تحقیق له هیڅ روش سره سمون نه لري .

متن

بسم الله الرحمن الرحيم

میار و بندان و پلي دی په عنایت د الهی

زه به در بیان کړم یو څو رباعی

هر چې بی (۱) په کړده (۲) که شناخت یې پیدا شي

کړده په اخلاص وکا (که) څوک یې پتیبی (۳)

څو عالم تیر شوی دی لا په پسي څي

په مرگ به واره و مري څوک دی نه کا نامیدی

x

x

x

د دی زماني (۴) سړي ولي پسو (۵) بی ضم وي

چي بی فهمه چاري کاندې او بی فهمه وايي (۶)

(۱) بی = پري

(۲) کړده چار، عمل (پښتو - پښتو تشریحی قاموس)

(۳) پتیبیل: اراده کول، نیت کول، دا لغت د پتیبینه په

بڼه کابو لس خایه په تذکره کې هم استعمال شوی دی

لکه: د تن زکات دغه دی - که څوک یې پتیبینه

(۴) اصل: زمانه

(۵) پسو: هسي، هسي شان (زده پانعه ۱۱۶).

(۶) اصل: بی فهم چار کاندې او بی فهم و وايي.

شوی دی او تر هری رباعی وروسته هماغه یو بیت بیا بیا تکرار پری.

(۱۰) د هند د کتابخانو خطی نسخې، ۲۲۰ مخ.

(۱۱) شینواری، سرمحقق دوست: بايزيد روښان د هنر او شعر په ډگر کې، ژوندون مجله، د ۱۳۶۴ هـ ش ۶ گڼه، ۷-۸ مخونه.

(۱۲) مخلص، علي محمد: حالنامه، به کوشش

نور الله ولسپال، اکادمي علوم افغانستان، کابل، ۱۳۶۴ هـ ش، ۳۵۹ مخ.

(۱۳) هیوادمل، زلمی: د اشرف خان هجري د

سیمینار علمي سسکرتريت يادوني، د علم رساله، الف و مخونه.

(۱۴) هیوادمل، زلمی: فرحت المجتبی او تذکره میا

روښان یو کتاب نه دی؟ کابل مجله ۱۳۶۵ هـ ش، ۹-۱۰ گڼه، ۹۴-۱۰۲ مخونه.

(۱۵) هیوادمل، زلمی: فرهنگ ادبیات پښتو، ج ۲، کمیته دولتي طبع و نشر، کابل، مطبعه دولتي ص ص ۱۱۱، ۱۵۲.

(۱۶) کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، ۲ گڼه، ۷ مخ.

(۱۷) رشاد، پوهاند عبدالشکور: د خير البيان موافق په کوم کال مړ دی؟ زيری، (مجله) ۱ گڼه ۱۳۵۵ هـ ش، حوت.

(۱۸) مومند فندر: د خير البيان تقيدی مطالعه، چاپ

خای، پېښور، ۱۳۸۰ع، ۱۴ مخ.

(۱۹) حالنامه، ۱۳۸۹ هـ ش، ۶۱۹ مخ.

x x x
 مرگوتی در سپینری، ناگاہ به دریشی
 خو رنگه عذاب دی داسری دی پیتی
 هر چی نور وگا؛ هغه که چه پیر وایی
 وراندی گناه به واره خواجه خدای وربختی
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 بنه کرده اختیار گره ترو (۱۴) پریزده بدخویی
 یکی به دی په نیکی بدای شتی
 خور دی منزولونه داسری دی پیتی
 په هر منزل پاور گره نوری نوری جاری دی
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x

(۱۴) ترو : نو (زده پانگه).
 x کله می چی د دی فرحت المجتبی دا ترتیب شوی متن
 بیاله اصل سره مقابله کری هغه په دی مسری کی زما
 د ترتیب کری متن کینی د (بدي) کلمه (یکی) ده .
 بیامی اصل ته ترجیح ورکړه او د اول چاپ بدي می په ()
 یکی) واروله . د (یک) کلمه فرهنگونو د ژرا او
 انګولا په معنی اخستی ده .

په هر یو سیری پوری فریختی مو کلی (۷) دی
 هره وینا هره چاره (۸) د دیو سیری کینی (۹)
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی
 x x x
 د دنیا چار کینی د کاندی هتیاتی (۱۰)
 بل په دفتر کینی (بی) (۱۱) بدي نه دیریزی
 ویره د قهار دی په زرونو کینیاسی (۱۲)
 توبه دی په پیرو کا بی توبه دی نه اوسی (۱۳)
 خو عالم تیر شوی دی لایه پسی خی
 په مرگ به واره ومری خوک دی نه کا نامیدی

 (۷) موکل : یو کار ته کمارل شوی (عمید)
 (۸) اصل : هر وینا ، هر چاره
 (۹) کینل : لیکل ، کینی = لیکي.
 (۱۰) هتیاتی : احتیاطی ، په خیر البیان کی هم دغه لفظ
 په دی نول لیکل شوی دی ، لکه : دا په فصل فرض
 دی په هتیاتی آدمیان (خیر البیان ۲۸۸ مخ).
 (۱۱) بی : به بی
 (۱۲) اصل : ویر د قهار ؛ زرون ؛ کینیاسل : نه
 ایستل ، داخلول .
 (۱۳) په خیر البیان کینی د پیر تمام د طلب په بحث کی
 راغلی دی : په ده دی یقین کا ، پر لاس دی توبه کا .
 (خیر البیان ۳۴۰ مخ).

په شريعت د روان وي حقيقت ونه ډگي

.....(۱۸)

خو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

د حقيقت کرده وکاندي چي و حقيقت دی و رسي

کرده يي دایم یاد چي هر دم يي د يار وي

په خپل ذکر دی ډاکر (۱۹) نو يقين رښتيا لري

هر چه شته په دواره جهان له دويي کسي پکښي

خو عالم تير شوی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي (۲۰)

x

x

x

چي په حقيقت ثابت شي زړه يي بيا مومي صفاي

له حقيقت درون شي ترو دی قدم په وړاندي بردي

(۱۸) دا دوی مسري، وينو خورلي او له منځه تللي دي.

يوه مسري يي ما په دويم ځلي مقابله كي پيامونده .

(۱۹) اصل : د امرانو

(۲۰) دا مسري په دويمه کتنه كي راوړ شوه.

شريعت د رسول وينا ده طريقت کرده د نبي (۱۵)

حقيقت د نبي حال دی معرفت اسري دي د نبي

چي په پنځه بنا کرده که شريعت په ځای شي (۱۶)

چي په شريعت کښي ثابت شي هغه دراه د سيري

خو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

چي په هغه لار روان شي طريقت په ځای شي

چي په لاره کښي ودريري و منزل نه تير شي

طاعت دی په پاکي کا (۱۷) ترو د نه کا کاهلي

ژبه هر اندام دی په طاعت مشغول لري

خو عالم تير شوی دی لا به پسي ځي

په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا ناميدي

x

x

x

له هغ ژبي له هغ اندام چي په دنيا مشغول لري

له هغ ژبي اندام به دي چي د خدای طاعت يي کوي

(۱۵) د شريعت ور مندن گفتار د پيغمبرانو دی)

خير البيان (۳۸۴) . همدا رنگه په خير البيان كي راغلي

دي : شريعت وينا او طريقت چار د پيغمبرانو ده x په

خير البيان كي راغلي دي : حقيقت دی حال د پيغمبرانو

(خير البيان تنقيدي مطالبه).

(۱۶) خير البيان راغلي دي : گوره د شريعت ورمندن

گفتار د پيغمبرانو دی او چار د پنځه بنياد مسلمانانې ده.

(۱۷) اصل : وکا

- په هېيت دی دا سری چی دایم د یار وې
 (۲۵)
 غافلان دی لکه مری ناکران لکه ژوندي
 (۲۶)
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x
 دی یو پاک دریاب دی هر چی په دی کښی وې
 هسی بی پایان چی حد پایان نه لری
 واجد خپس په خدای ، خدای په هر څه کښی وینی
 خلاص به نشی له دیداری که د دیدار یی فهم لری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x
 دواجان بویه چی په وړاندی روان شوی
 له یا نه دی نه درپیری خو عارف سامع نه نشی
 سامعان د هر آواز په تسبیح بی پوهوی
 هر آواز چی آواز یی په تسبیح فهم لری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی

 (۲۵) (۲۶) دا دواړه مسری له منځه تللی دی . په یوه
 مسری کی څه داسی کلمات شته چی زه یی په سم
 لوست بریالی نه شوم .

- دلبرونی (۲۱) بویه چی په لار د هلاکي چی
 خو معرفت نه مومی له منزل نه درپیری
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x
 پنځه خنس (۲۲) عارف دی که څوک یی پتی
 واجد ، سامع ، واصل دی یگانه چی ساکن نشی
 دی زر (۲۳) په دید وینی واجد د دی هستی
 خپس (۲۴) دی دی هستی کښی نه کسی
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی چی
 په مرگ به واره ومري څوک دی نه کا نامیدی
 x x
(۲۱) خیر البیان : گوره ورمندن په طریقت کښی په
 لبرونی... لبرونی: لا روی :
 (د خیر البیان تنقیدی چاپ) .
 (۲۲) خنس : خیل ، ډول ، نوع . په خیر البیان کی
 راغلي دي : " عارف واجد ، مقرب ، واصل ، موحد ،
 مسکین"
 (۲۳) د مسری د سر کلمات معشوش دي .
 (۲۴) خپس : خان ، خیل خان (زره پانعه ۲۷۷) دا
 مسری هم په دویمه مقابله کښی سمه شوه .

دسامعان (۲۷) بویه چی په وړاندې روان شي
 له یا نه دې درېونې خو له حقه واصل شي
 دواصلان (۲۸) بویه چی خو دې دورې (۲۹) کوي
 واصلان دآهوه چار که له خدایه (۳۰) هسی شي
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 x x

واصلان بویه چی په وړاندې روان شي
 له یا نه دې نه درېونې خو نه مومي یگانگی
 یگانه دي کاندې کړده د یگانگی
 ته هغ پورې چی بیا مومي له خدایه قراري
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 x x

چی روح بیا مومي د خدایه قراري
 خدای به واره دی خپسر گنی
 میارو بیان ویلی دی دا رساله می فرحت المجتبی
 هر چی د کړده د پاره زده کا د بنو اثر یې زده ته ورپشی
 خو عالم تیر شوی دی لا به پسی خي
 په مرگ به واره ومري خوگ دی نه کا نامیدی
 دارسالة د گل محمد له لاسه وکین

(۲۷) اصل :وسامعان (۲۸) اصل : دواصلان (۲۹) دلته
 په یوه کلمه نه یم پوه زما په نقل کی یتنه نه ده راغلي.
 په دریمه کتنه کی سمه شوه (۳۰) اصل : ولخدایه.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**